

Rafał Adamus

dr hab., prof. UO, Uniwersytet Opolski

ORCID: 0000-0003-4968-459X

radamus@uni.opole.pl

Następcza niemożliwość świadczenia producenta rolnego z umowy kontraktacji

Zagadnienia wprowadzające. Cel badawczy

W XXI wieku w Polsce umowa kontraktacji – z uwagi na przeobrażenia stosunków własności rolnej i nieopłacalność ekonomiczną małych gospodarstw rolnych – coraz częściej jest umową rodzącą poważne skutki ekonomiczne.

Zgodnie z art. 613 § 1 k.c. przez umowę kontraktacji¹ producent rolny zobowiązuje się, po pierwsze, wytworzyć produkty rolne i, po drugie, dostarczyć (co oznacza przede wszystkim zebranie wytworzonych produktów rolnych) kontraktującemu oznaczoną ilość produktów rolnych określonego rodzaju, a kontraktujący zobowiązuje się te produkty odebrać w terminie umówionym, zapłacić umówioną cenę oraz spełnić określone świadczenie dodatkowe, jeżeli umowa lub przepisy szczególne przewidują obowiązek spełnienia takiego świadczenia. Świadczeniem charakterystycznym w umowie kontraktacji, obciążonym szczególnym ryzykiem jego wykonania, jest świadczenie producenta rolnego. Przybiera ono postać świadczenia niepieniężnego.

¹ Zob. np. A. Stelmachowski, *Kontraktacja*, Wydawnictwo ZPP, Katowice 1965, *passim*; *idem*, *Kontraktacja produktów rolnych*, PWN, Warszawa 1960, *passim*; *idem*, *Zagadnienia prawne kontraktacji*, „Państwo i Prawo” 1954, nr 7–8, s. 76 i n. Tematyka umów o wytworzenie i dostarczenie produktów rolnych jest przedmiotem analiz UNIDROIT w dokumencie pn. *Legal guide on contract farming*, UNIDROIT – FAO – IFAD, Rome 2015, s. 1 i n. Określa on uniwersalne rekomendacje UNIDROIT co do kształtowania praw i obowiązków stron takich umów – począwszy od etapu negocjacji, przez wykonywanie kontraktu i jego rozwiązywanie. Modelowe rozwiązania UNIDROIT nie mogą prowadzić do naruszania właściwych przepisów *iuris cogentis*.

Jeżeli istota umowy zawieranej przez strony polega na odpłatnym wytworzeniu i dostawie produktów rolnych, będzie to zawsze umowa kontraktacji bez względu na to, jaką nomenklaturę przyjmą strony umowy i czy konkretny stosunek zobowiązaniowy zostanie nazwany jako „sprzedaż”, „dostawa” czy inaczej. Przepisy art. 613 i n. k.c. przy uregulowaniu praw i obowiązków stron umowy uwzględniają okoliczność, że wytwarzanie na sprzedaż produktów rolnych wiąże się ze szczególnym ryzykiem agrobiologicznym (rozumianym jako biologiczny cykl wytwarzania)² producenta rolnego.

Celem badawczym niniejszego opracowania jest, po pierwsze, analiza aktualnego stanu prawnego (w zakresie części ogólnej prawa zobowiązań i szczególnej regulacji umowy kontraktacji) pozwalającego na ocenę prawną sytuacji, w której wytworzenie przez producenta rolnego zakontraktowanych produktów rolnych w całości lub w części okazuje się – z różnych przyczyn – niemożliwe³. Problem ten jest szczególnie aktualny w warunkach stosunkowo intensywnych zmian klimatycznych rodzących anomalie pogodowe⁴, w sytuacji niedoboru wody⁵, w warunkach strukturalnych epidemii dotyczących zwierzęta hodowlane (np. afrykański pomór świń ASF, gąbczasta encefalopatia bydła BSE). Po drugie, przyjętym celem badawczym jest sformułowanie – w obszarze prowadzonych analiz – ewentualnych wniosków *de lege ferenda*.

Umowa kontraktacji jako umowa wzajemna

Umowa kontraktacji należy do umów wzajemnych, co ma oczywiste konsekwencje w przypadku niemożliwości spełnienia jednego ze świadczeń wzajemnych przez producenta rolnego. Zgodnie z art. 487 § 2 k.c. umowa jest wzajemna, gdy obie strony zobowiązują się w taki sposób, że świadczenie jednej z nich ma być odpowiednikiem świadczenia drugiej⁶. Umowa wzajemna (synalagmatyczna) stanowi podstawowy rodzaj umowy w obrocie

² D. Łobos-Kotowska, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 4: *Zobowiązania. Część szczególna (art. 535–764⁹)*, red. M. Habdas, M. Frasz, Wolters Kluwer, Warszawa 2018, s. 196.

³ *Ibidem*, s. 197; A. Rembieniński, [w:] *Kodeks cywilny z komentarzem*, t. 2, red. J. Winiarz, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1989, s. 608–609.

⁴ Zob. np. W. Mioduszeński, *Zjawiska ekstremalne w przyrodzie – susze i powodzie*, [w:] *Współczesne Problemy Kształtowania i Ochrony Środowiska*, red. A. Łachacz, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn 2012, s. 57 i n.

⁵ Rocznik Statystyczny Rolnictwa Statistical / Yearbook of Agriculture, GUS, Warszawa 2020, s. 58 wskazuje na niekorzystne zjawiska agrometeorologiczne w obszarze rocznej sumy opadów.

⁶ Zgodnie z art. 51 k.z. „jeżeli obie strony zobowiązują się wzajemnie tak, że jedno świadczenie ma być odpowiednikiem drugiego, umowa jest wzajemna”.

gospodarczym⁷. Umowa wzajemna jest zarazem umową odpłatną, jak i umową dwustronnie zobowiązującą⁸. Umowa wzajemna podlega tzw. zasadzie ekwiwalentności⁹. W piśmiennictwie przyjmuje się w tym zakresie teorię subiektywnej ekwiwalentności, zgodnie z którą decydujące znaczenie dla oceny równowagi świadczeń ma stanowisko stron¹⁰. Można wskazać na dwa warianty subiektywnej ekwiwalentności. O subiektywnej ekwiwalentności można mówić w wymiarze ekonomicznym czy wymiennym, przy czym ekwiwalentność może być ujmowana od strony użyteczności wzajemnych świadczeń¹¹. Innymi słowy, nie ma znaczenia obiektywna wartość świadczeń¹². Z punktu widzenia konstrukcji umowy wzajemnej nie ma znaczenia, czy świadczenia stron powinny być spełnione jednocześnie. Celem umowy wzajemnej jest doprowadzenie do obopólnej wymiany świadczeń¹³. Świadczenia stron z umowy wzajemnej są ze sobą powiązane. Nieważność jednego z zobowiązań, niewykonanie względnie nienależyte wykonanie świadczenia jednego z kontrahentów ma wpływ na ważność drugiego zobowiązania albo obowiązek wykonania świadczenia wzajemnego przez drugą stronę¹⁴. Umowy wzajemne były i są prototypem całego mechanizmu umownego, stanowią najważniejszy rodzaj czynności prawnych organizujących obrót prawny¹⁵. Dla uznania, czy świadczenia mają charakter ekwiwalentny, „[...] decydujący jest miernik subiektywny (ocena partnerów) nie zaś rzeczywista wartość w obrocie [...] W praktyce obrotu kontraktowego strony kierują się jednak prawami rynku i obiektywnymi relacjami wartości”¹⁶. Co ważne, Kodeks cywilny, z uwagi na „silniejsze powiązania i współzależność kontrahentów”, zawiera szereg przepisów szczególnych odnoszących się do umów wzajemnych (art. 487-497,

⁷ Zob. np. A. Brzozowski, [w:] *System prawa prywatnego*, t. 5: *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. E. Łętowska, C.H. Beck, Warszawa 2006, s. 409; W. Czachórski, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, PWN, Warszawa 1994, s. 104; A. Kidyba, *Prawo handlowe*, wyd. 11 popr. i uaktualnione, C.H. Beck, Warszawa 2009, s. 805; M. Pannert, *Wpływ upadłości na zobowiązania z umów wzajemnych*, Warszawa 2006, s. 16, 32.

⁸ Zgodnie z art. 51 k.z. „jeżeli obie strony zobowiązują się wzajemnie tak, że jedno świadczenie ma być odpowiednikiem drugiego, umowa jest wzajemna”.

⁹ M. Pannert, *op. cit.*, s. 16.

¹⁰ *Ibidem*, s. 33.

¹¹ *Ibidem*, s. 34.

¹² *Ibidem*.

¹³ A. Brzozowski, [w:] *System prawa prywatnego...*, s. 410; W. Czachórski, *op. cit.*, s. 104.

¹⁴ A. Brzozowski, [w:] *System prawa prywatnego...*, s. 410.

¹⁵ R. Longchamps de Berier, *Zobowiązania*, Księgarnia Akademicka, Poznań 1948, s. 151; A. Stelmachowski, *Wstęp do teorii prawa cywilnego*, wyd. 2, PWN, Warszawa 1984, s. 108; W. Popiołek, [w:] *Kodeks cywilny*, t. 1, red. K. Pietrzykowski, C.H. Beck, Warszawa 1997, s. 992–993.

¹⁶ A. Brzozowski, w: *System prawa prywatnego...*, s. 409.

380 § 2, 388 k.c.)¹⁷. Ryzyka faktyczne stron umowy kontraktacji będącej umową wzajemną są zróżnicowane.

Możliwość spełnienia świadczenia przez dłużnika (producenta rolnego) jako istota zobowiązania

Zgodnie z art. 353 § 1 k.c. zobowiązanie polega na tym, że wierzyciel może żądać od dłużnika świadczenia, a dłużnik powinien świadczenie spełnić. W strukturze zobowiązania można zaobserwować pewne istotne sprzężenie: wierzytelność jest korelatem długu¹⁸. Zobowiązanie jest stosunkiem prawnym, w ramach którego można wyróżnić trzy podstawowe elementy: jego podmioty, przedmiot i treść. Umowa kontraktacji jest rzecz jasna złożonym stosunkiem prawnym, w ramach którego określona wierzytelność przysługuje każdej ze stron stosunku cywilnoprawnego¹⁹.

Przedmiotem stosunku prawnego jest świadczenie, czyli określone zachowanie dłużnika, którego spełnienia może domagać się wierzyciel („zachowanie się dłużnika zgodne z treścią zobowiązania i polegające na zadośćuczynieniu godnemu ochroni interesowi wierzyciela”)²⁰. Celem świadczenia jest zapewnienie wierzycielowi określonej korzyści czy, innymi słowy, zaspokojenie pewnego interesu strony wierzycielskiej. Ów interes wierzyciela rozstrzyga o sensie powstania zobowiązania i dalszego jego istnienia, musi istnieć w czasie, w którym świadczenie jest spełniane, i być godnym ochrony w świetle całości zasad porządku prawnego²¹. O jaki interes wierzyciela chodzi w ramach stosunku prawnego, decydować będzie całokształt okoliczności towarzyszących powstaniu tego stosunku i znaczenie, jakie do tych okoliczności przywiązują istniejące w tym względzie normy prawne. Z definicji zobowiązania wypływa wniosek, iż świadczenie powinno być tego rodzaju, że może zostać spełnione przez dłużnika, tzn. dłużnik ma w danych okolicznościach faktyczną zdolność do jego spełnienia. Innymi słowy, winna istnieć możliwość spełnienia świadczenia przez dłużnika.

Na schemat świadczenia producenta rolnego z umowy kontraktacji składają się z dwa elementy: wytworzenie produktów rolnych i dostarczenie

¹⁷ *Ibidem*, s. 410.

¹⁸ P. Machnikowski, [w:] *System prawa prywatnego...*, s. 108, P. Machnikowski, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, wyd. 4, C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 531 i n., W. Czachórski, *op. cit.*, s. 31.

¹⁹ Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, wyd. 10, C.H. Beck, Warszawa 2009, s. 84–85.

²⁰ T. Dybowski, [w:] *System prawa cywilnego*, t. 3, cz. 1: *Część ogólna. Zobowiązania*, red. Z. Radwański, Ossolineum, Wrocław 1981, s. 71–72; M. Safjan, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1..., s. 567.

²¹ T. Dybowski, [w:] *System prawa cywilnego...*, s. 74–75; W. Czachórski, *op. cit.*, s. 35.

ich kontraktującemu. Schemat świadczenia charakterystycznego z art. 613 § 1 k.c. konstrukcyjnie przypomina schemat świadczenia dostawcy. Zgodnie z art. 605 k.c. dostawca zobowiązuje się do wytworzenia rzeczy i ich dostarczenia odbiorcy. Zasadnicza różnica tkwi jednak w sile sprawczej wytworzenia przedmiotu świadczenia.

Wytworzenie produktów rolnych, które są przedmiotem świadczenia producenta rolnego, wymaga (ujmując to w pewnym uproszczeniu) dwóch elementów sprawczych o różnej intensywności: po pierwsze, odpowiedniego zachowania człowieka (w tym m.in. użycia odpowiednich maszyn i środków zgodnie z kulturą rolną, np. nasadzenia, nawożenia, nawodnienia) i – po drugie – kluczowego udziału sił przyrody (jest to udział *sine qua non*). Wytworzenie przedmiotu dostawy może również wymagać pewnych elementów sił przyrody (zakładu wprawianego w ruch za pomocą sił przyrody). Niemniej nadal oba przypadki, tzn. wytworzenie produktu rolnego i wytworzenie przedmiotu dostawy, różni intensywność wpływu sił przyrody na wytworzenie przedmiotu świadczenia. Działanie sił przyrody przy wytworzeniu produktu rolnego jest przewidywalne. Przy założeniu normalnego działania sił przyrody można się umówić co do uzyskania określonych wielkości produktów rolnych. Anomalie w działaniu sił przyrody – niespowodowane przez producenta rolnego – mogą jednak uniemożliwić finalne spełnienie umówionego świadczenia. Producent rolny może nie mieć możliwości spełnienia świadczenia w całości albo może nie mieć możliwości spełnienia świadczenia w określonej jakości i/lub ilości.

Umowa kontraktacji wymyka się prostemu kwalifikowaniu do umów rezultatu albo starannego działania. W efekcie umowy kontraktacji kontraktujący ma otrzymać pewien rezultat w postaci wytworzonych płodów rolnych. Natomiast zachowanie sprawcze producenta rolnego przy wytworzeniu produktów rolnych właściwie sprowadza się do możliwości starannego działania.

Wykonanie zobowiązania producenta rolnego z umowy kontraktacji

W myśl art. 354 § 1 k.c. dłużnik obowiązany jest wykonać zobowiązanie zgodnie z jego treścią, w sposób odpowiadający jego celowi społeczno-gospodarczemu oraz zasadom współżycia społecznego, a jeżeli istnieją w tym zakresie ustalone zwyczaje, to także w sposób odpowiadający takim zwyczajom.

Przywołany przepis wskazuje na kryteria, jakie będą miały zastosowanie dla oceny prawidłowości wykonania zobowiązania przez producenta rolnego i stwierdzenia, czy zachodzą ewentualne przesłanki odpowiedzialności *ex contractu*. Pierwzoplanowe znaczenie ma kryterium zgodności zachowania dłużnika z treścią zobowiązania, czyli z postanowieniami zawartymi w umowie

i przepisach prawa (treść zobowiązania kształtują jeszcze inne czynniki, ale uczyniono z nich samodzielne kryteria). W piśmiennictwie słusznie podkreślono, że kryterium zgodności postępowania z ustaleniami dokonanymi przez same strony (np. co do jakości, ilości świadczenia, terminu jego spełnienia) ma charakter nadrzędny nad pozostałymi elementami wymienionymi w art. 354 § 1 k.c. i z owych elementów nie można wyciągać wniosków sprzecznych z *lex contractus*²². Dla oceny prawidłowości wykonania zobowiązania przez dłużnika stosuje się też niekiedy przepisy dyspozytywne Kodeksu cywilnego, np. jeżeli chodzi o miejsce spełnienia świadczenia (art. 450 k.c. i n.) czy o wymagania co do jakości świadczenia (art. 357 k.c.). Normy te będą jednak miały zastosowanie w dalszej kolejności, po kryteriach z art. 354 § 1 k.c.²³ Sposób zachowania dłużnika przy wykonywaniu zobowiązania oceniany przez pryzmat art. 354 § 1 k.c. ujmowany jest szeroko, obejmuje bowiem wszystkie składniki zachowania się dłużnika związane ze spełnieniem świadczenia. Wymienić tu więc można kwestie związane z miejscem spełnienia świadczenia, czasem spełnienia świadczenia, sposobem wydania przedmiotu świadczenia, jakością świadczenia, zasadami współdziałania z wierzycielem itp.²⁴

Niemniej o ile np. stworzenie dzieła czy wykonanie obiektu budowlanego (jako wykonanie zobowiązania rezultatu) jest co do zasady zależne od zachowania dłużnika (i osób, którymi się posługuje w wykonaniu zobowiązania), o tyle wytworzenie produktu rolnego wymaga – oprócz określonego zachowania producenta rolnego – także odpowiedniego, niezakłóconego działania sił przyrody.

Niemożliwość spełnienia świadczenia przez producenta rolnego

Jeżeli sensem zobowiązania jest spełnienie świadczenia przez dłużnika, to niemożliwość spełnienia świadczenia przez dłużnika ma oczywistą doniosłość prawną w sferze prawa zobowiązań. Niemożliwość spełnienia świadczenia jest zjawiskiem o charakterze ogólnym – i jest uregulowana w części ogólnej prawa zobowiązań w art. 387, 475, 493 i 495 k.c., mającym zastosowanie do umów nazwanych, jak i do umów nienazwanych²⁵. Ponadto do niemożności

²² M. Safjan, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1..., s. 578–579.

²³ *Ibidem*, s. 580–581.

²⁴ *Ibidem*, s. 580.

²⁵ Zgodnie z art. 353¹ k.c. strony zawierające umowę – *lege non distinguente* umowę nazwaną, jak i nienazwaną – mogą ułożyć stosunek prawny według swego uznania, byleby jego treść lub cel nie sprzeciwiały się właściwości (naturze) stosunku, ustawie ani zasadom współżycia społecznego. Należy bronić poglądu, że niemożność świadczenia jest niezwykle mocno powiązana z właściwością (naturą, istotą) stosunku zobowiązaniowego. Definicja zobowiązania zasadza się bowiem na możliwości spełnienia świadczenia przez dłużnika. Z tej przyczyny do

świadczenia z umowy kontraktacji odnoszą się przepisy szczególne art. 622 i 623 k.c. Generalnie tzw. niemożliwość świadczenia może mieć różne postaci. Na niemożliwość spełnienia świadczenia można spoglądać z punktu widzenia relacji czasowej pomiędzy powstaniem stanu niemożności spełnienia świadczenia a powstaniem zobowiązania. Niemożliwość świadczenia może zatem istnieć *in stipulatione* (niemożliwość pierwotna) albo – co istotne w odniesieniu do umów kontraktacji – dopiero *in solutione* (niemożliwość wtórna). Dalej: niemożliwość spełnienia świadczenia może być absolutna (tzn. spełnienie świadczenia może być w ogóle niemożliwe) albo może być niemożliwe do spełnienia jedynie gospodarczo (tzn. spełnienie świadczenia może być teoretycznie możliwe ale z uwagi na nadzwyczajne nakłady byłoby to gospodarczo nieuzasadnione).

Niemożliwość świadczenia rodzi inne konsekwencje w przypadku umów jednostronnie zobowiązujących i w przypadku umów wzajemnych, do jakich należy umowa kontraktacji.

Wreszcie kluczowe znaczenie ma problem przyczyn, dla których doszło do niemożliwości spełnienia świadczenia w kontekście konsekwencji prawnej dla stron tej niemożliwości świadczenia²⁶. W szczególności problem przyczyn niemożności spełnienia świadczenia należy rozpoznawać w kontekście regulacji art. 471 k.c., w myśl którego dłużnik obowiązany jest do naprawienia szkody wynikłej z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania, chyba że niewykonanie lub nienależyte wykonanie jest następstwem okoliczności, za które dłużnik odpowiedzialności nie ponosi.

W kontekście braku możliwości wykonania umowy kontraktacji istotne znaczenie ma tzw. gospodarcza niemożliwość świadczenia. W literaturze przedmiotu podnosi się, że „[...] na równi z niemożliwością świadczenia należy traktować sytuację, w której spełnienie świadczenia jest wprawdzie technicznie możliwe, ale połączone z nadmiernymi trudnościami, kosztami lub szkodą dla dłużnika. [...] W świetle art. 354 k.c., a zwłaszcza zasad współżycia społecznego, nie można żądać od dłużnika więcej, niż mógłby on wykonać, oraz by przez wykonanie zobowiązania doprowadził się do ruiny lub poważnych kłopotów finansowych, zwłaszcza przy niepewnym wyniku jego starań o wykonanie”²⁷.

Stan o charakterze przemijającym, przejściowym, nie identyfikuje jeszcze niemożliwości świadczenia. „Tylko stan trwałej niewykonalności, pozwala

dopuszczalności modyfikacji kodeksowego modelu niemożności świadczenia należy podchodzić z bardzo dużą ostrożnością.

²⁶ K. Kruczalak, *Skutki niemożliwości świadczenia według prawa cywilnego*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1983, *passim*.

²⁷ A. Rembieliński, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz...*, t. 1, s. 486.

na uznanie, iż ma zastosowanie instytucja niemożliwości świadczenia [...]. Niemożliwość świadczenia musi mieć charakter definitywny. Jeżeli w przyszłości spełnienie świadczenia będzie możliwe, niemożliwość świadczenia nie zachodzi²⁸. W przypadku umowy kontraktacji stan trwałości niemożliwości spełnienia świadczenia należałoby szacować przez pryzmat długości cyklu produkcyjnego produktów rolnych.

W przypadku świadczenia producenta rolnego z umowy kontraktacji istotne znaczenie ma następcza, wtórna niemożliwość spełnienia świadczenia przez producenta rolnego²⁹.

Następcza niemożliwość świadczenia może być następstwem np. siły wyższej. W postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 2010 r., IV CSK 510/2009, wskazano, że siłą wyższą jest zdarzenie nadzwyczajne, pochodzące z zewnątrz podmiotu i w zasadzie niezależne od jego woli. Stanowią ją katastrofy, klęski żywiołowe, nadzwyczajne działania ludzkie, którym zapobiec nie można, np. wojny, gwałtowne kryzysy, a także akty władzy państwowej. Działania władcze organów państwa mogą być zakwalifikowane jako siła wyższa, gdy są czynami nadzwyczajnymi o zewnętrznym charakterze, tj. pozostają w zasadzie poza sferą wpływu podmiotu i uniemożliwiają mu przeciwstawienie się takiemu postępowaniu. Jak wykazano wcześniej, nie tylko siła wyższa może być przyczyną niemożliwości świadczenia.

Przepisy o niemożności świadczenia czynią z umowy wzajemnej dystrykcję pomiędzy całkowitą a częściową niemożnością świadczenia. W tym kontekście warto przywołać art. 620 k.c., zgodnie z którym jeżeli przedmiot kontraktacji jest podzielny, kontraktujący nie może odmówić przyjęcia świadczenia częściowego, chyba że inaczej zastrzeżono.

²⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 27 lutego 2014, IACa 737/ 13 niepubl.

²⁹ W odróżnieniu od następczej niemożliwości świadczenia może mieć miejsce pierwotna niemożność świadczenia, czyli niemożność *ab initio*, od samego początku istnienia stosunku zobowiązaniowego. Już na początku rozwoju cywilistyki opracowano zasadę *impossibilium nulla obligatio est*. Na temat zdania Celsusa „*Impossibilium nulla obligatio est*” (Digesta. 50,17,185; Celsus 8 dig.) zob. D. Skrzywanek-Jaworska, *Nieważne zobowiązania ex stipulatione. Znaczenie Impossibilium nulla obligatio est Celsusa (D. 50,17,185) w prawie rzymskim*, „Studia Prawno Ekonomiczne” 2011, t. LXXXIII, s. 205 i n. Obecnie art. 387 § 1 k.c. stanowi, że umowa o świadczenie niemożliwe jest nieważna por. A. Rembieliński, [w:] *Kodeks...*, t. I, s. 349, 485; K. Skupisz-Kępką, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3: *Zobowiązania. Część ogólna (art. 353 - 534)*, red. M. Habdas, M. Fras, Wolters Kluwer, Warszawa 2018, s. 228 i n. Strona, która w chwili zawarcia umowy nie wiedziała o pierwotnej niemożliwości świadczenia, nie ponosi żadnej odpowiedzialności. Zgodnie z art. 387 § 2 k.c. strona, która w chwili zawarcia umowy wiedziała o pierwotnej niemożliwości świadczenia, a drugiej strony z błędu nie wyprowadziła, obowiązana jest do naprawienia szkody, którą druga strona poniosła przez to, że zawarła umowę nie wiedząc o niemożliwości świadczenia. Teoretycznie gdyby umowa kontraktacji dotyczyła niemożliwych do wytworzenia produktów rolnych, byłaby dotknięta pierwotną niemożliwością świadczenia.

Generalnie niemożliwość świadczenia może być obiektywna albo subiektywna. W wyroku Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 27 lutego 2014 r.³⁰ podniesiono, że „[...] w doktrynie i judykaturze przez niemożliwość świadczenia rozumie się stan, w którym spełnienie świadczenia w istniejących warunkach jest niewykonalne. Może to wynikać z przyczyn natury faktycznej jak i prawnej. Tak ujęta niemożliwość świadczenia może przedstawiać się jako niemożliwość przedmiotowa (obiektywna) jak i podmiotowa (subiektywna)”. Kryterium rozróżnienia jest proste. „Obiektywna niemożliwość świadczenia występuje wtedy, gdy nie tylko kontrahent danej umowy, ale nikt nie może wykonać określonego świadczenia. Świadczenie jest obiektywnie niemożliwe jedynie wtedy, gdy przyczyna niemożliwości leży poza sferą działalności i aktywności dłużnika, tkwi w przedmiocie świadczenia, czyli jest niemożliwością »samą z siebie«. Niemożliwość subiektywna zachodzi wtedy, gdy tylko dłużnik nie może spełnić określonego świadczenia, ale może je spełnić jakakolwiek inna osoba”.

W wyroku Sądu Najwyższego z 5 grudnia 2000 r.³¹ stwierdzono, że niemożliwość świadczenia skutkująca wygaśnięciem zobowiązania obejmuje sytuację, gdy po powstaniu zobowiązania zaistnieje stan zupełnej, trwałej i obiektywnej niemożności zachowania się dłużnika w sposób wynikający z treści zobowiązania. W uzasadnieniu Sąd Najwyższy zwrócił jednak uwagę na dopuszczalność przyjęcia stanu następczej niemożliwości wskutek przyczyn subiektywnych, leżących po stronie dłużnika. Zdaniem Sądu Najwyższego obiektywny charakter niemożności spełnienia świadczenia wyraża się w tym, że nie tylko dłużnik, ale także każda inna osoba nie jest w stanie zachować się w sposób zgodny z treścią zobowiązania, ponieważ z przyczyn o charakterze powszechnym lub dotyczących sytuacji dłużnika świadczenie jest niewykonalne. Dalej przyjęto, że przyczyna niemożności spełnienia świadczenia dotyczyć może również tylko dłużnika, a mimo to świadczenie może być uznane za obiektywnie niewykonalne.

W przypadku umowy kontraktacji chodzi co do zasady o obiektywną niemożliwość świadczenia.

Przepisy kodeksowe o niemożności świadczenia można sprowadzić do trzech płaszczyzn regulacji: po pierwsze, regulacji stanu niemożności spełnienia świadczenia, po drugie, regulacji przyczyn niemożliwości spełnienia świadczenia, po trzecie – regulacji konsekwencji prawnych niemożliwości spełnienia świadczenia.

³⁰ IACa 737/13, niepubl.

³¹ V CKN 150/00, niepubl.

Przepis art. 487 § 1 k.c. wprowadza zasadę, że wykonanie i skutki niewykonania zobowiązań z umów wzajemnych podlegają przepisom ogólnym, o ile przepisy poświęcone umowom wzajemnym nie stanowią inaczej. Zagadnieniom niemożności świadczenia z umów wzajemnych poświęcone są art. 493 k.c. (zawiniona następcza niemożliwość świadczenia całkowita albo częściowa) i 495 k.c. (niezawiniona następcza niemożliwość świadczenia całkowita albo częściowa).

W pierwszej kolejności do niemożliwości spełnienia świadczenia przez producenta rolnego stosuje się art. 622 i 623 k.c. Ponieważ przepisy te nie regulują wszystkich kwestii związanych z niemożliwością spełnienia świadczenia, w dalszej kolejności znajdują zastosowanie przepisy o zobowiązaniach z umów wzajemnych i dopiero w dalszej kolejności przepisy ogólne o zobowiązaniach.

Zgodnie z art. 622 § 1 k.c. jeżeli wskutek okoliczności (których zmiana może być – *lege non distinguente* – zwyczajna lub nadzwyczajna), za które żadna ze stron odpowiedzialności nie ponosi, producent rolny nie może dostarczyć przedmiotu kontraktacji – a innymi słowy: gdy zachodzi stan niemożności świadczenia – obowiązany jest on „tylko do zwrotu pobranych zaliczek i kredytów bankowych”. Regulacja ta odnosi się do następczej, obiektywnej niemożliwości świadczenia.

Powyższa norma prawna jest jednostronnie bezwzględnie obowiązująca³², co wynika z art. 622 § 2 k.c., zgodnie z którym w umowie kontraktacji strony mogą zastrzec warunki zwrotu zaliczek i kredytu korzystniejsze dla producenta rolnego.

Okolicznością, za którą producent rolny nie ponosi odpowiedzialności, jest np. powódź, zalanie, gradobicie, wiatr, susza, epidemia. W literaturze przedmiotu trafnie uważa się, że jest to pojęcie szersze niż pojęcie siły wyższej³³. Siłą wyższą charakteryzuje się tym, że jest: nieprzewidywalna, nie do uniknięcia, poza kontrolą strony umowy³⁴. Siłą wyższą są zjawiska natury (tzw. *Acts of God*) takie jak powodzie, mrozy, susze, burze, pożary, trzęsienia ziemi³⁵. Siłą wyższą są akty działania władzy publicznej³⁶. Wreszcie za siłę wyższą uważa się inne zakłócenia, takie jak zamieszki i inne zaburzenia społeczne, wojny, powstania i rewolucje³⁷. Paradygmat starannego działania producenta rolnego np. nie wymaga od niego zapewnienia takiego systemu irygacyjnego,

³² D. Łobos-Kotowska, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 4..., s. 198.

³³ *Ibidem*, s. 197.

³⁴ *Legal guide...*, s. 133; J. Pokrzywniak, *Klauzula siły wyższej*, „Monitor Prawniczy” 2005, nr 6.

³⁵ *Legal guide...*, s. 134.

³⁶ *Ibidem*, s. 135.

³⁷ *Ibidem*.

aby zapobiec strukturalnej suszy³⁸. Zatem art. 622 k.c. znajduje zastosowanie w przypadku zajścia siły wyższej, jak i innych niezależnych od stron zdarzeń skutkujących niemożliwością wykonania umówionego zobowiązania.

Pomiędzy okolicznościami niezależnymi od stron umowy a brakiem możliwości wykonania świadczenia przez producenta rolnego powinien zachodzić związek przyczynowo-skutkowy.

Nie można w sposób ważny zastrzec w umowie, że wyłączenie odpowiedzialności producenta rolnego za niewykonanie zobowiązania może nastąpić tylko na wypadek siły wyższej, biorąc pod uwagę okoliczność, że art. 622 k.c. nie jest dyspozytywny.

Ustawodawca nie wymaga, aby okoliczności uniemożliwiające wytworzenie produktów rolnych były całkowicie nieprzewidywalne. Komunikaty hydrologiczne, długoterminowe prognozy pogody, ryzyko wybuchu ognisk epidemii pozwalają na hipotetyczne przewidywanie pewnych problemów.

W warunkach, o których mowa w art. 622 k.c., producent rolny nie ponosi względem kontraktującego odpowiedzialności odszkodowawczej za niewykonanie (nienależyte wykonanie) zobowiązania. Nie jest też w takiej sytuacji dopuszczalne obciążenie producenta rolnego karą umowną za niewytworzenie produktów rolnych³⁹.

Producent rolny obowiązany jest do zwrotu kontraktującemu otrzymanych zaliczek, przy czym producent rolny powinien dokonać zwrotu zaliczek także wówczas, jeżeli już je zużył. Regulacja art. 622 k.c. jest zatem mniej korzystna dla producenta rolnego niż standard wynikający z zasady ogólnej wyrażonej w art. 495 § 1 *in fine* k.c., według której zwrot świadczenia wzajemnego następuje według przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu. Przepis art. 409 k.c. stanowi, że obowiązek wydania wygasa, jeżeli ten, kto korzyść uzyskał, zużył ją lub utracił w taki sposób, że nie jest już wzbogacony, chyba że wyzbywając się korzyści lub zużywając ją, powinien był liczyć się z obowiązkiem zwrotu. Zwrot zaliczek przez producenta rolnego – o ile nie

³⁸ Por. A. Rembieliński, [w:] Kodeks..., s. 608.

³⁹ W wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 17 maja 2016 VI ACa 611/15 podniesiono, że „[...] kara umowna jest dodatkowym zastrzeżeniem umownym, wprowadzanym do umowy w ramach swobody kontraktowania, mającym na celu wzmocnienie skuteczności więzi powstałej między stronami w wyniku zawartej przez nie umowy i służyć realnemu wykonaniu zobowiązania. Kara ta ma różne funkcje, przede wszystkim: dyscyplinującą wobec strony zagrożonej sankcją kary, odszkodowawczą wobec strony, której wierzytelność z tytułu kary przysługuje i gwarancyjno-zabezpieczającą zapewniającą wykonanie umowy w uzgodnionych rygorach (zob. wyrok SA w Warszawie z dnia 3.06.2015 r., VI ACa 1682/14 [...]). Ustawowa konstrukcja kary umownej nie opiera się na mechanizmie gwarancyjnym, lecz na ogólnych zasadach odpowiedzialności odszkodowawczej. [...] Innymi słowy, niezbędną przesłanką dochodzenia kary umownej jest tylko takie niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania, za które dłużnik ponosi odpowiedzialność (art. 471 k.c.)”.

przewidziano z góry takich terminów – powinien nastąpić niezwłocznie po wezwaniu do zwrotu (art. 455 k.c.). Nie można zobowiązać producenta rolnego do zwrotu samego oprocentowania od zaliczek pieniężnych udzielonych kontraktującemu ani zwrotu równowartości udzielonej pomocy agrotechnicznej i zootechnicznej, zwrotu równowartości wsparcia producenta rolnego w pozyskaniu przez niego kredytu. Dopuszczalne jest natomiast wyłączenie albo ograniczenie obowiązku zwrotu zaliczek kontraktującemu, np. poprzez zmniejszenie sumy przypadającej do zwrotu, zastosowanie okresu karencji, rozłożenie zwrotu na raty.

Producent rolny obowiązany jest – stosownie do zawartej przez siebie umowy z bankiem – do zwrotu kredytu zaciągniętego na wytworzenie i zebranie produktów rolnych. Umowa kontraktacji może jednak przewidywać wsparcie producenta rolnego przez kontraktującego przy spłacie kredytów na rzecz banków.

Producent rolny, który – wskutek okoliczności niezależnych od stron – nie jest w stanie dostarczyć zakontraktowanych produktów rolnych, nie otrzyma umówionego wynagrodzenia od kontraktującego. Zgodnie z art. 495 § 1 k.c. (znajdującego zastosowanie do umów wzajemnych) jeżeli jedno ze świadczeń wzajemnych (w analizowanym przypadku chodzi o świadczenie producenta rolnego) stało się niemożliwe wskutek okoliczności, za które żadna ze stron odpowiedzialności nie ponosi, strona, która miała to świadczenie spełnić (producent rolny), nie może żądać świadczenia wzajemnego (zapłaty od kontraktującego), a w wypadku, gdy je już otrzymała, obowiązana jest do zwrotu według przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu⁴⁰. Należy bronić poglądu, że regulacji art. 622 k.c. dotyczącej zaliczki nie można rozciągać na przypadek otrzymania całego świadczenia (co w praktyce należy do rzadkości).

Dodatkowo producent rolny traci poczynione przez siebie nakłady z własnych środków.

W konsekwencji – jeżeli kontraktujący ma roszczenie o zwrot zaliczek – ciężar ryzyka umowy kontraktacji w przeważającej części spoczywa na producencie rolnym. Ma on kontraktowo wyraźnie słabszą pozycję⁴¹. Przy spekulacyjnej polityce nabywców produktów rolnych pojawia się oczywiste pytanie o potrzebę zmiany takiego stanu rzeczy.

Zgodnie z art. 623 k.c. jeżeli umowa kontraktacji wkłada na producenta obowiązek zgłoszenia w określonym terminie niemożności dostarczenia

⁴⁰ A. Rembieliński, [w:] *Kodeks...*, t. I, s. 512; G. Stojek, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3..., s. 991 Natomiast w przypadku prostego stosunku zobowiązaniowego, zgodnie z art. 475 § 1 k.c., jeżeli świadczenie stało się niemożliwe skutkiem okoliczności, za które dłużnik odpowiedzialności nie ponosi, zobowiązanie wygasa (*ibidem*, s. 867 i n.).

⁴¹ A. Rembieliński, [w:] *Kodeks...*, s. 609.

przedmiotu kontraktacji wskutek okoliczności, za które producent odpowiedzialności nie ponosi, niedopełnienie tego obowiązku z winy producenta wyłącza możliwość powoływania się na te okoliczności (w sądzie i poza sądem). Nie dotyczy to jednak wypadku, gdy kontraktujący o powyższych okolicznościach wiedział albo gdy były one powszechnie znane (np. powódź czy strukturalna susza jest okolicznością powszechnie znaną⁴²). Ustawodawca jak widać wprowadza surowy rygor w przypadku niedopełnienia przez producenta rolnego umownego wymogu awizacji. Niedopełnienie tego obowiązku skutkuje przyjęciem fikcji prawnej braku zaistnienia podstaw wyłączających odpowiedzialność producenta. Jest to rozwiązanie nieproporcjonalne. Kontraktujący może nie ponieść żadnej szkody w wyniku braku informacji. Wydaje się, że zupełnie wystarczające byłoby roszczenie odszkodowawcze kontraktującego w stosunku do producenta, gdyby kontraktujący przez sam brak informacji poniósł szkodę ograniczoną do *damnum emergens*.

Przepis art. 622 k.c. ma zastosowanie do niemożności świadczenia przez producenta rolnego w odniesieniu do całości świadczenia – a jeżeli jego przedmiot jest podzielny – zastosowanie znajdzie art. 495 § 2 zd. 1 k.c. (jeżeli świadczenie jednej ze stron stało się niemożliwe tylko częściowo, strona ta traci prawo do odpowiedniej części świadczenia wzajemnego), w zakresie w jakim nie zastępuje go art. 622 k.c.⁴³ W przypadku częściowej niemożliwości świadczenia zwrot zaliczek powinien być proporcjonalny⁴⁴.

Jak się wydaje, zgodnie z art. 495 § zd. 2 k.c. druga strona (kontraktujący) może od umowy odstąpić, jeżeli wykonanie częściowe nie miałyby dla niej znaczenia ze względu na właściwości zobowiązania albo ze względu na zamierzony przez tę stronę cel umowy, wiadomy stronie (producentowi rolnemu), której świadczenie stało się częściowo niemożliwe (zob. art. 620 k.c.).

Niekiedy producent rolny może ponosić odpowiedzialność za niemożliwość świadczenia. W myśl art. 493 § 1 k.c. (znajdującego zastosowanie do umów wzajemnych, w tym do umowy kontraktacji) jedno ze świadczeń wzajemnych (wytworzenie i dostarczenie produktów rolnych) może stać się niemożliwe do wykonania wskutek okoliczności, za które ponosi odpowiedzialność strona zobowiązana (producent rolny). W przypadku umowy kontraktacji przypadek taki może się wiązać ze złą kulturą rolną prowadzoną przez producenta rolnego. W takiej sytuacji druga strona (kontraktujący) może, według swego wyboru, albo żądać od producenta rolnego naprawienia szkody wynikłej z niewykonania zobowiązania, albo od umowy odstąpić.

⁴² *Ibidem*, s. 610.

⁴³ *Ibidem*, s. 609.

⁴⁴ D. Łobos-Kotowska, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 4..., s. 198.

Dalej wspomnieć trzeba, iż zgodnie z art. 493 § 2 k.c. w razie częściowej niemożliwości świadczenia jednej ze stron druga strona może od umowy odstąpić, jeżeli wykonanie częściowe nie miałoby dla niej znaczenia ze względu na właściwości zobowiązania albo ze względu na zamierzony przez tę stronę cel umowy, wiadomy stronie, której świadczenie stało się częściowo niemożliwe⁴⁵.

Ustawodawca nie uregulował przypadku (możliwego do ziszczenia się w rzeczywistości), w którym niemożliwość spełnienia świadczenia wynika zarówno z okoliczności za które nie odpowiada żadna ze stron jak i z okoliczności za które odpowiada producent rolny. Niemniej w takim przypadku należałoby odpowiednio zastosować przepis o przyczynieniu się do powstania szkody (art. 362 k.c.). W takim wypadku obowiązek producenta rolnego do naprawienia szkody powinien ulec odpowiedniemu zmniejszeniu stosownie do okoliczności, a zwłaszcza do stopnia winy producenta rolnego.

Od niemożności świadczenia producenta rolnego należy odróżnić nieprzewidywane przy zawieraniu umowy „nadmierne trudności” przy spełnieniu świadczenia, jak i nieprzewidywane wcześniej spełnienie świadczenia z rażąco strata, będące następstwami nadzwyczajnej zmiany stosunków (art. 357¹ k.c.)⁴⁶ w ramach tzw. klauzuli *rebus sic stantibus*⁴⁷.

Po pierwsze, w przypadku klauzuli *rebus sic stantibus* chodzi nie o całkowite wyłączenie możliwości świadczenia, ale o nadmierne trudności w jego spełnieniu albo o nadmierne straty przy jego spełnieniu. Przeprowadzenie linii demarkacyjnej pomiędzy faktami prawnymi z art. 357¹ k.c. odnoszącymi się do trudności ze spełnieniem świadczenia a znamionami gospodarczej niemożliwości świadczenia nie jest sprawą prostą.

Po drugie, w przypadku powyższych komplikacji ze spełnieniem świadczenia, o których mowa w art. 357¹ k.c., ich przyczyną musi być wyłączenie nadzwyczajna zmiana stosunków, a nie jakakolwiek zmiana okoliczności (nie wykluczając jednak tej nadzwyczajnej), za którą strony nie ponoszą od-

⁴⁵ A. Rembieliński, [w:] Kodeks..., t. I, s. 510–511.

⁴⁶ Zob. np. A. Brzozowski, *Wpływ zmiany okoliczności na wykonanie zobowiązania*, C.H. Beck, Warszawa 2014, s. 85 i n.

⁴⁷ *Idem*, *Regulacja wpływu zmiany okoliczności na zobowiązania w świetle nowelizacji kodeksu cywilnego z dnia 28 lipca 1990 r.*, „Palestra” 1992, nr 5–6, s. 20; R. Tollik, *Nowe uregulowanie klauzuli rebus sic stantibus oraz nominalizmu i waloryzacji świadczeń pieniężnych w kodeksie cywilnym (art. 357¹ i 358¹ kc.)*, „Problemy Ustawodawstwa Gospodarczego” 1991, nr 6, s. 5–6; Z. Gawlik, *Klauzula rebus sic stantibus w znówelizowanym kodeksie cywilnym*, „Nowe Prawo” 1990, nr 10–12, s. 39; W. Robaczynski, *Kilka uwag na temat relacji między art. 357¹ a 358¹ § 3 k.c.*, „Rejent” 1996, nr 11, s. 70 i n.; E. Bagińska, *Klauzula rebus sic stantibus – współczesne zastosowania*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2010, t. XXIV, s. 177; J. Rajski, *Z problematyki funkcjonowania zasady pacta sunt servanda i klauzuli rebus sic stantibus we współczesnym klimacie gospodarczym*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2010, nr 3, s. 4.

powiedzialności. Nadzwyczajna zmiana stosunków to zdarzenia niebywale, niepospolite czy niezwykle albo mające zarówno wyjątkowy, jak i nadzwyczajny charakter; mieszczą się tu takie zjawiska jak katastrofy naturalne czy epidemie⁴⁸. Nadzwyczajna zmiana stosunków traktowana jest jako zjawisko powszechne (tzn. dotyczące większej liczby podmiotów) i trwałe⁴⁹, choć prezentowane jest stanowisko, że może dotyczyć zmian o charakterze indywidualnym⁵⁰.

Po trzecie, w przypadku klauzuli *rebus sic stantibus* istotnym elementem jest nieprzewidywalność trudności w wykonaniu świadczenia („czego strony nie przewidywały przy zawarciu umowy”), natomiast ani przepis art. 495 k.c., ani przepis art. 622 k.c. nie wprowadza takiej przesłanki.

Podsumowanie

Jeżeli wskutek okoliczności, za które żadna ze stron umowy kontraktacji (bez względu w jaki semantyczny sposób strony określiły istniejący pomiędzy nimi stosunek prawny) odpowiedzialności nie ponosi (np. strukturalnej suszy), producent rolny nie może dostarczyć przedmiotu kontraktacji w całości albo w części – a innymi słowy: gdy zachodzi stan następczej i obiektywnej niemożności świadczenia (całkowity albo częściowy, jeżeli przedmiot świadczenia był podzielny) – producent rolny nie ponosi odpowiedzialności odszkodowawczej względem kontraktującego, w tym np. z tytułu kary umownej przewidzianej za zmniejszenie kontyngentu dostaw. Producent rolny obowiązany jest do zwrotu pobranych zaliczek i kredytów bankowych.

Powstaje pytanie, czy konstrukcja niemożliwości świadczenia producenta rolnego w Kodeksie cywilnym nie powinna zostać poddana rewizji w kierunku wzmocnienia jego pozycji prawnej. Rolnictwo należy do tych dziedzin społecznych, które – w interesie ogólnym – wymagają szczególnej ochrony. W warunkach zmian klimatycznych wykonywanie działalności rolniczej wiąże się z coraz większym ryzykiem. Kontraktujący – z reguły nieponoszący większych ryzyk poza spekulacyjnymi – niejednokrotnie odnoszą większe korzyści ekonomiczne niż producenci. *De lege ferenda* można zatem zaproponować, aby art. 622 § 1 k.c. przewidywał, że jeżeli wskutek okoliczności, za które żadna ze stron odpowiedzialności nie ponosi, producent rolny nie może

⁴⁸ Z. Gawlik, *op. cit.*, s. 40; E. Bagińska, *op. cit.*, s. 177.

⁴⁹ T. Wiśniewski, [w:] *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania*, t. 1, red. G. Bieniek, Warszawa 2006, s. 39; A. Malarewicz, *Wpływ zmiany stosunków na wykonanie zobowiązań*, cz. 1, „Monitor Prawniczy” 2005, nr 11, s. 542; Z. Radwański, *Zobowiązania – część ogólna*, C.H. Beck, Warszawa 1997, s. 243.

⁵⁰ W. Robaczyński, *Sądowa zmiana umowy*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 1998, s. 92–93.

dostarczyć przedmiotu kontraktacji, obowiązany jest on do zwrotu świadczenia pieniężnego otrzymanego od kontraktującego, w tym zaliczek, tylko w takim zakresie, w jakim ich nie zużył na wytworzenie produktów rolnych.

Bibliografia

- Bagińska E., *Klauzula rebus sic stantibus – współczesne zastosowania*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2010, t. XXIV.
- Brzozowski A., *Regulacja wpływu zmiany okoliczności na zobowiązania w świetle nowelizacji kodeksu cywilnego z dnia 28 lipca 1990 r.*, „Palestra” 1992, nr 5–6.
- Brzozowski A., *Wpływ zmiany okoliczności na wykonanie zobowiązania*, C.H. Beck, Warszawa 2014.
- Czachórski W., *Zobowiązania. Zarys wykładu*, PWN, Warszawa 1994.
- Gawlik Z., *Klauzula rebus sic stantibus w znowelizowanym kodeksie cywilnym*, „Nowe Prawo” 1990, nr 10–12.
- Klein A., *Elementy zobowiązaniowego stosunku prawnego*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo”, t. XIV, Wrocław 1980.
- Kidyba A., *Prawo handlowe*, wyd. 11 popr. i uaktualnione, C.H. Beck, Warszawa 2009.
- Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, wyd. 4, C.H. Beck, Warszawa 2011.
- Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1, red. K. Pietrzykowski, C.H. Beck, Warszawa 1997.
- Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3: *Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534)*, red. M. Habdas, M. Fras, Wolters Kluwer, Warszawa 2018.
- Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 4: *Zobowiązania. Część szczególna (art. 535–764⁹)*, red. M. Habdas, M. Fras, Wolters Kluwer, Warszawa 2018.
- Kodeks cywilny z komentarzem*, t. 1, red. J. Winiarz, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1989.
- Kodeks cywilny z komentarzem*, t. 2, red. J. Winiarz, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1989.
- Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania*, t. 1, red. G. Bieniek, Warszawa 2006.
- Kruczalak K., *Skutki niemożliwości świadczenia według prawa cywilnego*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1983.
- Legal guide on contract farming*, UNIDROIT – FAO – IFAD, Rome 2015.
- Longchamps de Berier R., *Zobowiązania*, Księgarnia Akademicka, Poznań 1948.
- Malarewicz A., *Wpływ zmiany stosunków na wykonanie zobowiązań*, cz. 1, „Monitor Prawniczy” 2005, nr 11.
- Mioduszewski W., *Zjawiska ekstremalne w przyrodzie – susze i powodzie*, [w:] *Współczesne Problemy Kształtowania i Ochrony Środowiska*, red. A. Łachacz, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn 2012.
- Pannert M., *Wpływ upadłości na zobowiązania z umów wzajemnych*, Warszawa 2006.
- Pokrzywniak J., *Klauzula siły wyższej*, „Monitor Prawniczy” 2005, nr 6.
- Radwański Z., *Prawo cywilne – część ogólna*, wyd. 10, C.H. Beck, Warszawa 2009.
- Radwański Z., *Zobowiązania – część ogólna*, C.H. Beck, Warszawa 1997.
- Radwański Z., Olejniczak A., *Zobowiązania – część ogólna*, wyd. 8, C.H. Beck, Warszawa 2008.

- Rajski J., *Prawo o kontraktach w obrocie gospodarczym*, Fundacja Centrum Prywatyzacji, Warszawa 1994.
- Rajski J., *Z problematyki funkcjonowania zasady pacta sunt servanda i klauzuli rebus sic stantibus we współczesnym klimacie gospodarczym*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2010, nr 3.
- Robaczyński W., *Kilka uwag na temat relacji między art. 357¹ a 358¹ § 3 k.c.*, „Rejent” 1996, nr 11.
- Robaczyński W., *Sądowa zmiana umowy*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 1998.
- Rocznik Statystyczny Rolnictwa / Statistical Yearbook of Agriculture, GUS, Warszawa 2020.
- Skrzywanek-Jaworska D., *Nieważne zobowiązania ex stipulatione. Znaczenie Impossibilium nulla obligatio est Celsusa (D. 50,17,185) w prawie rzymskim*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2011, t. LXXXIII.
- Stelmachowski A., *Kontraktacja*, Wydawnictwo ZPP, Katowice 1965.
- Stelmachowski A., *Kontraktacja produktów rolnych*, PWN, Warszawa 1960.
- Stelmachowski A., *Wstęp do teorii prawa cywilnego*, wyd. 2, PWN, Warszawa 1984.
- Stelmachowski A., *Zagadnienia prawne kontraktacji*, „Państwo i Prawo” 1954, nr 7–8.
- System prawa cywilnego*, t. 3, cz. 1: *Część ogólna. Zobowiązania*, red. Z. Radwański, Ossolineum, Wrocław 1981.
- System prawa prywatnego*, t. 5: *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. E. Łętowska, C.H. Beck, Warszawa 2006.
- Tollik R., *Nowe uregulowanie klauzuli rebus sic stantibus oraz nominalizmu i waloryzacji świadczeń pieniężnych w kodeksie cywilnym (art. 357¹ i 358¹ kc.)*, „Problemy Ustawodawstwa Gospodarczego” 1991, nr 6.

Abstract

Consequent Inability of an Agricultural Producer to Perform Obligations from the Cultivation Contract

This study is devoted to the issue of the subsequent inability to provide services by an agricultural producer under a cultivation contract, in a situation where the inability to perform an obligation is a consequence of circumstances for which neither party is responsible. The legislator has specifically regulated the inability to provide services by an agricultural producer in art. 622 of the Civil Code. However, for a full analysis of this issue, it is necessary to refer to the provisions of the general part of the law on obligations. The current legal regulation puts the risk of the agricultural producer in too asymmetrical way. Therefore, the current legal status has been critically addressed.

Key words: cultivation contract, inability to provide, force majeure, *impossibilium nulla obligatio est*

Streszczenie

Następcza niemożliwość świadczenia producenta rolnego z umowy kontraktacji

Niniejsze opracowanie poświęcone jest zagadnieniu następczej niemożliwości świadczenia producenta rolnego z umowy kontraktacji w sytuacji, gdy brak możliwości wykonania zobowiązania jest następstwem okoliczności, za które żadna ze stron nie ponosi odpowiedzialności. Ustawodawca w sposób szczególny uregulował przypadek niemożliwości świadczenia producenta rolnego w art. 622 Kodeksu cywilnego. Niemniej dla pełnej analizy tego zagadnienia niezbędne jest sięgnięcie do przepisów części ogólnej prawa zobowiązań. Obecna regulacja prawna w sposób zbyt niesymetryczny obciąża ryzykiem producenta rolnego. Do aktualnego stanu prawnego odniesiono się zatem w sposób krytyczny.

Słowa kluczowe: umowa kontraktacji, niemożliwość świadczenia, siła wyższa, *impossibilium nulla obligatio est*